

СЕКЦЫЯ «БЕЛАРУСКАЯ МОВА І КУЛЬТУРА»

ГІСТАРЫЧНЫЯ І МОВАЗНАЎЧЫЯ АСПЕКТЫ ЗНАКАЎ ПРЫПЫНКУ

УА “Гродзенскі дзяржаўны медыцынскі ўніверсітэт”

Анісімава Ірына Барысаўна, 1 к., 16 гр., ЛФ

Кафедра рускай і беларускай моў

Навуковы кіраўнік – старшы выкладчык Варанец В.І.

Сёння нам цяжка ўявіць, што калісьці кнігі друкаваліся без усіх вядомых значкоў, якія называюцца знакамі прыпынку.

А калі з’явіліся знакі прыпынку? Ці ўсе вядомыя і так добра знаёмыя нам знакі прыпынку (кропка, коска, шматкроп’е і інш.) з’явіліся адначасова? Як складалася пунктуацыйная сістэма беларускай мовы? Якая гісторыя беларускай пунктуацыі? Адказы на гэтыя пытанні мы і паспрабуем даць у нашай працы

Знакі прыпынку, як і літары алфавіта, з’яўляюцца часткай графічнай сістэмы беларускай мовы. Яны ўжываюцца толькі ў звязным тэксце, падзяляючы яго на асобныя часткі, якія заключаюць у сабе пэўны сэнс. Знакі прыпынку выкарыстоўваюцца ў кожным сказе незалежна ад таго, складаецца ён з аднаго слова ці з многіх слоў. Яны характарызуюць граматычную будову сказа, вызначаюць яго сэнсавыя і інтанацыйныя асаблівасці.

Зачаткі пунктуацыі паявіліся значна пазней вынаходства пісьма. Доўгі час старажытныя запісы мовы былі вельмі прымітыўнымі: словы ў тэксце не аддзяляліся адно ад другога (пісьмо было беспрабальным), граніцы асобных сказаў таксама ніяк не абазначаліся. Такое пісьмо задавальвала людзей, пакуль запісы былі кароткімі і разлічанымі толькі на вузкі круг дасведчаных.

Старажытныя грэкі, а потым рымляне з іх надзвычайна высокім узлётам у развіцці навукі, мастацтва, літаратуры і аратарскага майстэрства былі пачынальнікамі ў стварэнні пунктуацыі. Першым пунктуацыйным знакам стала кропка. Грэкі называлі яе стыгмай (stigma – літаральна “метка ад уколу”), рымляне пунктам (punctum – літаральна “зробленае ўколам”); славянскім адпаведнікам гэтых слоў з’яўляецца **точка** (ад дзеяслова “ткнуць”). З лацінскай мовы пайшлі і назвы самой сістэмы знакаў – інтэрпункцыя і пунктуацыя. Грэка-рымская пунктуацыя была яшчэ вельмі недасканалай. У ёй больш ці менш паслядоўна ўжываліся ўсяго тры знакі: кропка, коска і пыталынік (апошні меў форму

сучаснай кропкі з коскай). Праўда, кропка ўжывалася ў трох пазіцыях: як і цяпер – унізе радка, акрамя гэтага – пасярэдзіне і ўверсе радка. У гэтых пазіцыйных варыяцыях кропкі можна бачыць аддаленыя намёкі на сучасныя кропку з коскай і двукроп’е.

Такі ж характар мела і пунктуацыя пісьмовых помнікаў старажытнай Русі – царкоўнаславянскіх, старарускіх, а пазней украінскіх і беларускіх. У самым канцы XVI стагоддзя ў “Граматыцы” Л.Зізанія (1596 г.) усіх “точак” (слова “точка” было тады радавым паняццем для ўсіх знакаў) налічвалася толькі пяць: точка, запятая, срока (кропка, прыўзнятая да сярэдзіны радка, прыблізна раўназначная кропцы з коскай), двосроціе (сучаснае двукроп’е) і подстолия (кропка з коскай у значэнні пыталніка). Трохі пазней, у граматыцы М.Сматрыцкага (1619 г.), сістэма знакаў выглядае так: точка, запятая, двоточіе, вопросная (пытальнік), удівная (клічнік), отложная (круглыя дужкі), вместная (квадратныя дужкі). Вычарпальных правіл ужывання гэтых знакаў абедзве граматыкі не давалі.

Новы этап у развіцці пунктуацыі пачынаецца пасля вынаходства кнігадрукавання ў сярэдзіне XV стагоддзя. Друкаваныя кнігі прызначаліся шырокаму кругу чытачоў. Кніжны тэкст неабходна было зрабіць даходлівым, лёгкім для разумення. Гэтаму спрыялі дзве важныя змены ў афармленні тэкстаў: прабельны падзел на словы і пунктуацыйнае расчляненне сказаў; разам з гэтым выпрацоўваліся і прыёмы члянення тэкстаў на больш значныя часткі – абзацы, раздзелы і г.д. Найбольшыя заслугі ў гэтай справе належаць выдатным італьянскім вучоным-гуманістам і выдаўцам Альду Мануцыю, яго сыну Паўлу і ўнуку Альду Малодшаму (выдавецтва Мануцыяў існавала з 1494-га да 1597-га года). Выданні Альда Мануцыя, так званыя “альдзіны”, вызначаліся такой дакладнасцю друкарскай тэхнікі і філалагічнай апрацоўкі тэкстаў, што на доўгі час зрабіліся ўзорам для іншых еўрапейскіх выдаўцаў. Пунктуацыя, устаноўленая Мануцыямі, па справядлівасці лічыцца першакрыніцай пунктуацыйных сістэм у розных еўрапейскіх мовах нашага часу. Варта адзначыць, што тады былі замацаваны ва ўжыванні цяперашнія формы пыталніка (відазмененая лацінская рукапісная літара Q ў спалучэнні з кропкай) і клічніка (відазмененая лацінская літара I ў спалучэнні з кропкай). У папярэдніх друкаваных выданнях, у тым ліку ў кнігах Ф.Скарыны, С.Буднага, В.Цяпінскага, захоўвалася старая пунктуацыя. Нацыянальны характар маюць і назвы знакаў прыпынку. Беларускія назвы ствараліся пад уплывам пунктуацыйнай тэрміналогіі трох славянскіх моў – рускай, польскай і ўкраінскай. Карусь Каганец (Казімір Кастравіцкі) у кнізе “Беларускі лемэнтар, або Першая навука чытання” (1906 г.) даваў такія назвы: кропка, закавыка, кропка з закавыкай, двукропе, працяжка, пыталнік, клічнік, недаказ, чужаслоў (назва дужак адсутнічае). У першых выданнях “Беларускай граматыкі для школ”

Б.Тарашкевіча (пачынаючы з 1918 г.) знакі называліся: пункт, коска, пункт з коскай, два пункты, працяжнік, пытальянік, клічнік, недаказ, скобка, чужаслоў. У пятым выданні (1929 г.) зроблены частковыя змены: пункт, коска, пункт з коскай (або пасрэднік), два пункты, працяжнік, пыталінік, клічнік, недаказ (або мнагакроп'е), дужкі, чужаслоў (або двукоссе). У перакладных слоўніках і школьнай граматыцы 20-х гг. (М.Гарэцкі, М.Быкаў, С.Некрашэвіч, Я.Лёсік) устойлівым робіцца тэрмін **кропка, але яшчэ не знікаюць недаказ і чужаслоў**. У 1937 годзе “Руска-беларускі слоўнік”, выданы АН БССР, канчаткова замацаваў сучасныя назвы: кропка, коска, кропка з коскай, двукроп'е, працяжнік, пытальянік, клічнік, шматкроп'е, дужкі, двукоссе.

Знакі прыпынку дазваляюць дакладна перадаваць на пісьме самыя разнастайныя думкі і пачуцці і правільна ўспрымаць іх сэнс пры чытанні пісьмовага тэксту.

Выбар знака прыпынку ў канцы сказа залежаць ад мэты выказвання і інтанацыйнай афарбоўкі сказа.

Спіс літаратуры:

1. Валочка, Г.М. Практыкум па арфаграфіі і пунктуацыі беларускай мовы. 10 – 11 кл.: вучэб. – метаэд. комплекс / Г.М. Валочка. В.У. Зелянко, І.Л. Бурак. – Мінск : Нац. ін-т адукацыі, 2010. – 286 с. (Беларуская мова. Факультатыўныя заняткі).

2. Выгонная, Л. Вывучэнне беларускай інтанацыі ў школе /Л. Выгонная// Роднае слова. – 1994. – № 4. – С. 39–43.

3. Гардзей, Н.М. Беларуская мова: вучэб. дапам. для 9-га класа агульнаадукац. устаноў з беларус. і рус. мовамі навучання/ Н.М. Гардзей, П.Л. Навіцкі, З.М. Тамашэвіч; пад рэд. Н.М. Гардзей. – Мінск: нац. ін-т адукацыі, 2011. – 264 с.

4. Клюсаў, Г.Н. Асновы і нормы сучаснай беларускай пунктуацыі /Г.Н. Клюсаў. – Гродзенскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Я. Купалы: Лідская друкарня, вул. Ленінская, 23, 1993. – 268 с.

5. Красней, В. П. Беларуская мова ў табліцах і схемах: для школьнікаў /В.П. Красней. – Мінск: Аверсэв, 2008. – 174 с. – (Школьнікам, абітурыентам, навучэнцам).

6. Сцяцко, П.У. Слоўнік лінгвістычных тэрмінаў / П.У. Сцяцко, М.Ф. Гуліцкі, Л.А. Антанюк. – Мн.: Выш. Шк., 1990. – 222 с.